

Oswaldo Cariola

» *Det kollektive er intet, andet end subjektet for det individuelle* «

Til Agoráens indledende seminar ved arbejdsåret 2019-2020

Kontakten i de senere år med en række engagerede unge mennesker på venstrefløj, som i deres analyse overvejer genvordighederne med livet, samfundet, kærligheden og navnlig fællesskabet, har genaktiveret min interesse for 'den sociale Anden' som relevant parameter i studiet af subjektiveringsbetingelserne.

For mens afviklingen af ødipuskomplekset (*Der Untergang des Ödipuskomplexes*, som Freud sagde), er en betingelse for stabiliseringen af den enkeltes subjektive position, så er måden hvorpå dette finder sted samtidig afgørende for hvordan det videre forløb vil arte sig. Ødipuskomplekset er nemlig ikke bare et familiemæssigt anliggende. Det udgør frem for alt et logisk moment i subjektiveringen, som udover at inddrage mindst tre generationer, også er påvirket af begivenheder der finder sted i det omgivende samfund. Freud undersøgte dette sammenspil under betegnelsen 'kulturens ubehag'. Dvs. ligesåvel spørgsmålet om hvordan del kollektive indvirker på det individuelle.

At den politiske kamp er præget af aktørernes subjektive konstitution, er ikke spor underligt. Og fordi politikernes fantasmatiske indretning nødvendigvis indgår i de hændelser der aftegner det offentlige liv (hvilket i disse tider —med typer som Duterte, Trump, Bolsonaro og Salvini— jo er ganske åbenbart), har både samfundet og den enkelte den allerstørste interesse i at få minimeret indvirkning af de ødipale komponenter i det politiske liv så meget som muligt. Ødipus (og dens afvikling) er, når alt kommer til alt, en problematik der angår spørgsmålet om hvordan loven bestemmes og tager plads i det sociale, for den enkelte.

Afgrænsning af 'kastrationskomplekset' som den foregang der bringer Ødipus til fald (for den maskuline position, understreger Freud), betoner netop at den falliske funktion ikke bare kan reduceres til familieromanen (ikke reduceres til fallossen som imaginært objekt), men snarere må anskues som et strukturelt forhold, der vedrører det symbolskes økonomi. Arbejdet med de på mange måder foretagesomme og solidariske unge mennesker jeg har omtalt, har påmindet mig om hvilken byrde forvekslingen af $(-\varphi)$ og Φ medfører, og hvordan analysens opgave er at få dem viklet fra hinanden.

Overvejelserne over hvad der synes at være på spil i sådanne radikale miljøer, førte mig til en problemstilling, en ung kvinde præsenterede for mig for mange år siden. Hun ønskede at løsrive sig fra det indremissionsk miljø hun var født og opvokset i.

Med dette formål var hun flyttet fra sin fødeby i Vestjylland og havde indrettet sig i en stor provinsby hvor hun påbegyndte en uddannelse. Samvittigheds kvaler, tvivl og selvbebrejdelser invaderede imidlertid hendes ellers velordnede og på sin vis pertentlige livsførelse, hvorfor hun måtte søge hjælp til at undersøge hvorfor hun åbenbart ikke kunne forlige sig med en beslutning hun i øvrigt fortsat mente var velovervejet og rigtig. Sammen med hende lærte jeg bl.a. hvordan subjektivering finder sted i sekteriske sammenhænge og hvilke anstrengelser det kræver at ændre rammen for sit subjektive ståsted. At indtage en selvstændig position i livet går ikke uden omdefinering af de signifikante kollektivitetens tilbyder.

Siden har jeg af og til kunnet følge lignende anmodninger et stykke tid og i ganske få tilfælde har det udviklet sig til et egentligt analytisk forløb. To forhold har dog været ganske tydelige hver gang:

På den ene side den funktion som den karismatiske figur opnår i sådanne grupperinger, i kraft af en viden som ikke er boglig i egentlig forstand, men som snarere appellerer til en visdom (forankret i enten en særlig gave, evne eller myndighed) som sætter vedkommende i stand til at foretage hvad der menes at være en passende tolkning af den eneste bog der dur (Biblen). Dens autoritet hviler på en egenskab der har lovgivende karakter.

På den anden side den omstændighed, at en eskatologisk horisont organiserer livsførelsen ved sådanne fællesskaber. Apokalypsen er her ganske nærværende. Så meget, at den ikke sjældent efterlyses med længsel (hvorfor fænomener som den nuværende klimakrise endda kan imødeses med glæde og som tegn på dommedagens endelige komme).

Det er nemt at se, at begreberne "viden" og "sandhed" er på spil i den forbindelse. Som altid i øvrigt, men her forvaltet på den særlige måde som sådanne messianistiske praksisser lægger an til, hvor kategorierne ikke sjældent sammenblandes og forvirres.

I grunden finder vi en lignende problematik blandt de omtalte radikale unge på venstrefløjen. Ikke kun fordi de i mange tilfælde også henviser til en apokalyptisk fremtid (som de til gengæld frygter eller afventer med resignation — hvorfor mange bl.a. også afstår fra at få børn), men mere grundlæggende fordi de vælger at organisere sig i fællesskaber, der underlægger den enkelte et kollektivt diktat. Dertil kommer, at håndhævelsen af de 'love' der regulerer disse grupper liv (dens forretningsorden så at sige), afgøres af en særlig udvalgt eller selvudpeget leder, hvis person overdøver og overvåger den enkeltes handlinger. Situationerne dramatiseres idet den således udøvede sociale kontrol også forlanger en særlig regulering af kroppene.

Når disse ellers vidt forskellige sociale erfaringer kan sammenholdes (den ene handler om en bestræbelse på at komme ud af en fremmedgjort tilstand, den anden om at fastholde den i kampens navn — i begge tilfælde dog med angst som fællesnævner), skyldes den omstændighed, at som ved enhver diskursiv anordning må disse kollektive indretninger før eller siden tage 'viden' og 'sandhed' i agt og diskutere deres respektive værdi. Hvilket vil sige, at pladsen af den Anden som logisk betingelse må tages i betragtning.

Dette kan ikke ske uden at tage det subjekt, der er til stede, i betragtning. Derfor utilpas-heden.

I psykoanalytisk henseende udgør alle disse konfigurationer, aspekter af hvad Freud kaldte 'kulturens ubehag', dvs. —og for at sige det alment— modsætningsforholdet mellem 'lysten' og 'pligten', mellem 'drifterne' og 'overjeget' (som arvtager af ødipuskomplekset), en spænding som Freud fører ind i selve driftslivet idet han skelner mellem 'livs-' og 'dødsdriften'.

« Ubehaget » er til stede i to henseender: dels i form af det driftsmæssige afkald som fællesskabet forlanger i form af en indskrænkning af den individuelle frihed (her er det 'driften' der lider, så at sige), dels i form af den afmatning som kulturen udsættes for når drifts-afkaldet bliver for stort (her er det kulturen, og dermed fællesskabet, der lider). Det er klart nok at vi her berører sublimeringsspørgsmålet i dets forskellige udformninger — noget der indvirker i dannelsen af både skyldfølelsen og samvittigheden fordi forbindelsen mellem 'lyst' og 'pligt' er konstant udfordret, aldrig i ro.

De to sociale kontekster jeg har refereret til, er selvfølgelig meget forskellige i deres hensigter og selvforståelse. De er ikke desto mindre sammenlignelige fordi den struktur, de opererer ud fra (talens struktur), er den samme. Det er brugen af den der varierer. I begge tilfælde har vi nemlig med sekteriske indretninger at gøre. Dvs. en social procedure hvor viden og sandhed forveksles og ender med at smelte sammen —til tider ikke er til at adskille i hvert fald.

I det religiøse tilfælde samles de i bogen og den sakraliserende fortælling denne videre giver. Den politiske udgave fremhæver derimod kroppen som sandhedskilden, dér gælder det om at lære at læse den som var den en bog. I begge tilfælde drejer det sig om at nå frem til *der Form im substanzialen Sinne*, som Carl Schmitt forlangte, et hypostaseret meningsindhold som hævdes at være tæt på det egentlige, og som grundlæggende er fjendtligt over for sproget på grund af dettes 'forræderiske' egenskaber. Derfor tyes til udvælgelse af 'pålidelige' tegn (trancetilstande indenfor nogle religiøse sekter, anger og selvkritik hos de politiske), som kilde til legitimitet, men dér møder man så et yderligere det problem: at tolkningen af disse tegn ikke er ligetil. Her er det at *følelserne* træder frem som værens substans. Men eftersom disse nu heller ikke er helt til at stole på, må der iværksættes nogle passende procedurer til at vurdere deres oprigtighed. Og således videre i en uendelig regression.

Appellen til 'oprigtigheden' er på en måde en fælles foranstaltning. Heraf sekternes obsesive fremtoning i deres organisering.

De nævnte bestræbelser viser hvor vanskeligt det er at objektivere signifiant-funktionen og tilsvarende hvor svært subjektet får det når funktionen søges indfanget i substantielle termer. For der mister fallos dens regulerende funktion og kastrationen reduceres til lutter krænkende eller straffende fakticitet.

Disse forsøg på undgåelse af kastrationen er for os interessante, fordi de tillader os at studere visse aspekter af den Anden som vi ellers misser når den anskues ud fra en indskrænket opfattelse af klinikken — hvor symptomet alene anskues patologisk og som et privat anliggende. Der er derfor gode grunde til at vi videreudvikler Freuds tanke om 'hverdagslivets psykopatologi', for derfra, dvs. fra en ikke-patologisk symptomatik (noget man måske kan skrive som *pathologi* for at fremhæve dens karakter af ubevidst retorik), at anskue den psykopatologiske symptomdannelse som det logiske anliggende den er.

Det vil give os et vist tilløb til anskuelse af den Anden som logisk kategori (stedet hvor de konkrete ytringer afgøres som sande eller falske), og en forståelse af hvordan dens operationalisering har brug for en social klang for at kunne gøres gældende. Det er dér, og fordi den Anden vedrører talefunktionens virke, at spørgsmålet om det kollektive og det sociale bånd træder tydeligst frem. Der er hvad Lacan, tror jeg, forsøgte at gøre os opmærksom på med sin aforisme om at *Le collectif n'est rien, que le sujet de l'individuel*. Med udgangspunkt i kasuistikken vil jeg argumentere derfor.